ศึกษาการผลิตผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี

A Study of Embroidery Production of Villagers in Pattani Province

กิตติ พิมเสน (Kitti Pimsen)*
ประโยชน์ เรืองโรจน์ (Prayosh Ruengrosh)**
จำเริญ แสงดวงแข (Jumrern Saengdoungkhae)***

คำสำคัญ
การผลิตผ้าปัก

คำนำ

หัตถกรรมเป็นงานฝีมือที่มนุษย์คิดสร้างสรรค์ขึ้น โดยการนำเอาวัสดุมาประดิษฐ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน งานหัตถกรรมที่ผลิตขึ้นมานั้นยังมีการสืบทอดต่อ ๆ กันมา หัตถกรรมยังสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน การที่มนุษย์ประดิษฐ์งานหัตถกรรมขึ้นมานั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ เช่น การผลิตเครื่องมือจับสัตว์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร เครื่องใช้ในครัวเรือน ตลอดจนเครื่องแต่งกาย เป็นต้น

การผลิตผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี เป็นหัตถกรรมที่มีการผลิตกันมานาน มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานในอดีตเป็นการผลิตภัณฑ์ผ้าคลุมผมสตรี และหมวกกะปิเยาะ โดยมีช่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกระจายอยู่ทั่วไป ต่อมาทางราชการเห็นความสำคัญจึงได้มีการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่ม และสนับสนุนปัจจัย

*มหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ
**อาจารย์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์)
***ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์)

การผลิต ส่งเจ้าหน้าที่ไปฝึกอบรมจนทำให้กลุ่มปักผ้าเกิดขึ้นมากมาย ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นที่ยอมรับทั้งด้านฝีมือและคุณภาพผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มยังได้รับการรับรองเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานียังมีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอย่างมากมาย

การศึกษาการผลิตผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตผ้าปัก ซึ่งมีการสืบทอดกันมาในท้องถิ่นไว้อย่างเป็นระบบทางวิชาการอันจะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ และพัฒนาผ้าปัก การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้จำแนกประเด็นศึกษาออกเป็น 3 ประเด็น คือ องค์ประกอบการผลิตผ้าปัก ประเภทและรูปแบบ ลวดลาย ขั้นตอนการผลิตผ้าปัก และผลกระทบจากการผลิตผ้าปัก

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาการผลิตผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจรวบรวมจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นความรู้พื้นฐานและเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ที่ศึกษาด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์และถ่ายภาพประกอบ การสังเกตผู้วิจัยจะใช้การจดบันทึกและถ่ายภาพประกอบ การสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกและ/หรือบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงตามความเหมาะสม โดยได้กำหนดกลุ่มผู้บอกข้อมูลไว้ดังนี้

2.1 กลุ่มคณะกรรมการกลุ่ม ไม่น้อยกว่ากลุ่มละ 3 คน รวมไม่น้อยกว่า 33 คน

2.2 กลุ่มแรงงาน ไม่น้อยกว่ากลุ่มละ 3 คน รวมไม่น้อยกว่า 33 คน

2.3 กลุ่มพ่อค้าคนกลางไม่น้อยกว่า 11 คน

2.4 กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้าปัก เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำท้องถิ่น เป็นต้น จำนวนไม่น้อยกว่า 11 คน

3. ขั้นจัดกระทำกับข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

3.1 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ซึ่งบันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงมาถอดความโดยสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา

3.2 นำข้อมูลที่ได้จดบันทึกไว้มาสรุปสาระสำคัญ ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา

3.3 นำภาพถ่ายมาตรวจสอบความสมบูรณ์ และเลือกภาพประกอบให้สอดคล้องกับประเด็นที่กำหนดไว้ในด้านขอบเขตเนื้อหา

3.4 นำข้อมูลจากข้อ 3.1 3.2 และ 3.3 มาวิเคราะห์ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา

4. ขั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยเสนอผลการศึกษาค้นคว้าโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีภาพประกอบบางตอน

ผลการวิจัย

การศึกษาการผลิตผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบการผลิตผ้าปัก ประกอบด้วยดังนี้

1.1 วัสดุ วัสดุประกอบด้วย ผ้า ด้าย ดิ้น ลูกปัด และเพชร ผ้าและด้ายเป็นวัสดุหลักที่ส่งผลต่อการผลิตผ้าปัก

1.2 อุปกรณ์ อุปกรณ์ประกอบด้วย จักรอุตสาหกรรม สะดึง กรรไกร เข็ม หัวแร้ง สายวัด ไม้บรรทัด เตารีด กระดาษลอกลาย ดินสอดำ และกระดาษคาร์บอน จักรอุตสาหกรรมเป็นอุปกรณ์หลักที่ส่งผลต่อการผลิตผ้าปัก

1.3 เงินทุน เงินทุนใช้ทั้งเงินทุนส่วนตัว เงินทุนของกลุ่ม เงินให้เปล่า และเงินกู้ มีปัญหาเรื่องเงินทุนถาวร

1.4 แรงงาน แรงงานอยู่ในชุมชนเป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่จบระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่ อายุ 15-24 ปี จ่ายค่าแรงตามชิ้นงาน ใช้เวลาว่างจากภารกิจทำงาน แรงงานเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการผลิตผ้าปัก

1.5 การจัดการ การจัดการทุกขั้นตอนในการผลิต การตลาด และการประสานงาน ส่วนใหญ่จะอยู่ในความรับผิดชอบของประธานกลุ่ม

1.6 เศรษฐกิจ ชาวบ้านในชุมชนที่ผลิตผ้าปัก ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม มีรายได้ครัวเรือนละประมาณ 50,000 บาท ต่อปี ราคาซื้อขายขึ้นอยู่กับผลิตภัณฑ์ พ่อค้าคนกลางมีบทบาทสูงในการจัดการ ภาวะเศรษฐกิจส่งผลต่อการผลิตผ้าปัก

1.7 ความจำเป็นทางประโยชน์ใช้สอย ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ใช้เป็นเครื่องแต่งกายชาวไทยมุสลิม

1.8 รสนิยม รสนิยมของคนแต่ละกลุ่มต่างกัน ส่งผลต่อรูปแบบ ลวดลาย และสี ของผลิตภัณฑ์ผ้าปัก

1.9 คุณภาพของผลิตภัณฑ์ ส่งผลต่อราคาและปริมาณการผลิต

1.10 การถ่ายทอดภูมิปัญญา การถ่ายทอดใช้วิธีการสาธิตเดิมเป็นการถ่ายทอดในครอบครัว แต่ปัจจุบันจะส่งสมาชิกไปฝึกอบรมเพิ่มเติม และนำมาถ่ายทอดคนอื่น ๆ

1.11 การสนับสนับจากหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานที่สนับสนุนประกอบด้วย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมพัฒนาชุมชน และองค์กรในท้องถิ่น ซึ่งจะสนับสนุนปัจจัยการผลิตความรู้และการตลาด หน่วยงานของรัฐมีบทบาทสูงมากที่ส่งผลต่อการผลิตผ้าปัก

2. ประเภทและรูปแบบ ลวดลาย และขั้นตอนการผลิตผ้าปัก

2.1 ประเภทและรูปแบบผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วยดังนี้

2.1.1 ประเภทและรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องแต่งกาย ประกอบด้วย เสื้อผ้าผู้ใหญ่ เสื้อผ้าเด็ก ผ้าคลุมผมสตรี ผ้าละหมาด หมวกกะปิเยาะ หมวกคลุมผมสตรี และผ้าเช็ดหน้า เฉพาะหมวกคลุมผมสตรี และหมวกกะปิเยาะ ผลิตทุกกลุ่มและผลิตจำนวนมาก

2.1.2 ประเภทและรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ในบ้าน ประกอบด้วย ปลอกหมอน ผ้ารองแก้ว ผ้ารองจาน ผ้าปูโต๊ะ ผ้าปูที่นอน และที่ใส่กระดาษทิชชู ผลิตภัณฑ์เหล่านี้จะผลิตตามคำสั่งซื้อ

2.1.3 ประเภทและรูปแบบผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ประกอบด้วย ผ้ากรอบรูป และผ้าห่อของที่ระลึก ซึ่งผลิตจำนวนน้อย

2.2 ลวดลายผ้าปัก ประกอบด้วยดังนี้

2.2.1 ลวดลายธรรมชาติ ได้แก่ ลวดลายดอกไม้ ลวดลายเถาวัลย์ ลวดลายคลื่น และลวดลายปะการัง

2.2.2 ลวดลายธรรมชาติดัดแปลง ได้แก่ ลวดลายดอกไม้เป็นช่อ และลวดลายดอกไม้เล็ก ๆ สลับลายคลื่น

2.2.3 ลวดลายเรขาคณิต เป็นรูปทรงเรขาคณิตรูปทรงต่าง ๆ หลายขนาด

2.2.4 ลวดลายเรขาคณิตดัดแปลง โดยนำรูปทรงเรขาคณิตมาจัดลวดลาย

2.3 ขั้นตอนการผลิตผ้าปัก ประกอบด้วยดังนี้

2.3.1 ขั้นตอนการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ คือ การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ให้พร้อมที่ใช้งานในขั้นตอนต่อไป วัสดุอุปกรณ์ที่เตรียม ได้แก่ ผ้า ด้าย ดิ้น ลูกปัด เพชร จักรอุตสาหกรรม สะดึง กรรไกร เข็ม หัวแร้ง สายวัด ไม้บรรทัด เตารีด กระดาษลอกลาย ดินสอดำ และกระดาษคาร์บอน

2.3.2 ขั้นตอนการผลิตผ้าปักโดยดำเนินการตามลำดับ คือ นำผ้าที่จะปักมาต่อกับเศษผ้า วาดลวดลายลงบนผ้าปัก เอาผ้าปักใส่สะดึงปักตามลวดลายและตกแต่งริม และเจาะลวดลาย

2.3.3 ขั้นตอนการตกแต่งและเก็บรวบรวม โดยเอาผ้าที่ผ่านการปักเป็นผลิตภัณฑ์แล้วมาตัดด้ายและเลาะด้าย เสร็จแล้วเก็บรวบรวมตามชนิดและคุณภาพ

3. ผลกระทบจากการผลิตผ้าปัก ประกอบด้วยดังนี้

3.1 ด้านสุขภาพ มีดังนี้

3.1.1 สุขภาพกาย ทำให้ปวดเมื่อยและสายตาเสื่อม

3.1.2 สุขภาพใจ ทำให้วิตกกังวลและหงุดหงิด

3.2 ด้านเศรษฐกิจ มีดังนี้

3.2.1 รายได้ รายจ่าย ทำให้เกิดรายได้แก่ผู้ปักคนละ 3,000-5,000 บาท ต่อคนต่อเดือน และยังทำให้ผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ มีรายได้เพิ่มขึ้น

3.2.2 การจ้างแรงงาน เกิดการจ้างแรงงานสตรีภายในชุมชนกลุ่มละประมาณ 30 คน

3.2.3 ฐานะความเป็นอยู่ ครอบครัวของแรงงานมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น

3.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม มีดังนี้

3.3.1 ด้านสังคมสัมพันธ์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตด้วยกันมีมากขึ้น เกิดความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนกลางและเกิดความสัมพันธ์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.3.2 ด้านความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ชาวบ้านภูมิใจในชุมชนเพิ่มขึ้นจากชื่อเรื่องคุณภาพของผลิตภัณฑ์

3.3.3 ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งจากคนในชุมชน และจากวิทยากรภายนอก

3.3.4 ด้านประโยชน์ใช้สอยผลิตภัณฑ์ผ้าปัก ส่วนใหญ่นำไปใช้สอยในชีวิตประจำวันที่พบเห็นเป็นประจำ คือ ผ้าคลุมผมสตรี และหมวกกะปิเยาะ

3.3.5 ด้านการสร้างจิตนิสัย จากการผลิตผ้าปักทำให้ผู้ผลิตเกิดจิตนิสัยที่ดีงามหลายประการ คือ ความสามัคคีกันในกลุ่ม ความอดทน ความมีจิตใจเอื้ออารี ความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

3.3.6 ด้านศิลปะ ผลงานผลิตภัณฑ์ผ้าปักมีลักษณะเด่นทางศิลปะหลายประการ ได้แก่ ความสมดุล จุดเด่นในงานศิลปะ จังหวะ สัดส่วนและขนาดความประสานกลมกลืน และความขัดแย้ง

อภิปรายผล

ผลการศึกษาเรื่องการผลิตผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานีมีประเด็นที่ผู้วิจัยคิดว่าควรนำมาอภิปราย โดยจะอภิปรายในประเด็น ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น และแนวทางในการสนับสนุนหรือแก้ปัญหาเรื่องนั้นๆ

1. ผ้าและด้ายเป็นวัสดุหลักที่ส่งผลต่อการผลิตผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี

1.1 ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น ประกอบด้วยเหตุผลดังนี้

1.1.1 เพราะผ้าและด้ายเป็นวัสดุที่นำมาใช้ในการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ผลิตภัณฑ์ผ้าคลุมผมสตรี ผ้าปูที่นอน ผ้าปูโต๊ะ เป็นต้น นอกจากนี้ผ้ายังเป็นวัสดุที่สามารถใช้กับงานผ้าปักได้สะดวก สามารถนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้มากมาย

1.1.2 เพราะผ้าและด้าย มีลักษณะเป็นเส้นใย บางเบา แต่แข็งแรงทนต่อการซักและรีดได้ดี อีกทั้งยังเหมาะกับประโยชน์ใช้สอยได้ดี เป็นวัสดุที่มีราคาไม่แพง หาซื้อได้ง่ายสะดวก

1.1.3 เพราะหลักของศาสนาอิสลาม สตรีทุกคนจะต้องคลุมผมด้วยผ้าและบุรุษจะต้องใส่หมวกกะปิเยาะ ซึ่งทำด้วยผ้าและด้าย

1.2 แนวทางในการสนับสนุนหรือแก้ปัญหา

1.2.1 ให้หน่วยงานของรัฐควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสหกรณ์เกี่ยวกับการจำหน่ายผ้า ด้าย และวัสดุอื่นๆ ในราคาถูก เพื่อลดต้นทุนการผลิต และสมาชิกกลุ่มหาซื้อได้ง่าย

เอกสารอ้างอิง

กิตติ พิมเสน. (2547). ศึกษาการผลิตผ้าปักของชาวบ้านของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ประโยชน์ เรืองโรจน์. (2546). เอกสารประกอบการฝึกอบรมโครงการออกแบบและพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นเพื่อการบริหาร. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ผอบ ชนะวรรณโน. (2545). ศึกษาวัฒนธรรมการตีเหล็กบ้านนาป้อ ตำบลควนปริง อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.

พรชัย สุจิตต์ และสุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). "หัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ ศ. 2529 เล่ม 10, หน้า 4051-4055. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์.